

Економіка воєнного часу

УДК 339.5:351.713(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17859723>

**Аналіз та оцінка системи митного обслуговування торгівлі у довоєнний
та воєнний період**

Дзюбинський Андрій Володимирович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри товарознавства та експертизи в митній справі,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-5156-9852>

Пахолук Олена Василівна,

кандидат технічних наук, доцент,
завідувачка кафедри товарознавства та експертизи в митній справі,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-5156-9852>

Безп'ятко Олег Григорович,

аспірант кафедри товарознавства та експертизи в митній справі,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна,
<https://orcid.org/0009-0005-5139-6775>

Андрієвич Тетяна Володимирівна,

асистент кафедри товарознавства та експертизи в митній справі,
Луцький національний технічний університет,
м. Луцьк, Україна, <https://orcid.org/0009-0008-0598-4172>

Мельнікова Марія Сергіївна,

асистент кафедри товарознавства та експертизи в митній справі,

Луцький національний технічний університет,

м. Луцьк, Україна, <https://orcid.org/0009-0002-9269-9834>

Прийнято: 22.11.2025 | Опубліковано: 30.11.2025

Анотація: Система митного обслуговування є ключовим елементом інституційного середовища, що визначає ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави, рівень її інтеграції у світову економіку та здатність забезпечувати стабільні надходження до бюджету. Метою дослідження є комплексний аналіз та оцінка системи митного обслуговування зовнішньої торгівлі України у довоєнний та воєнний періоди, виявлення закономірностей її трансформації, а також формулювання пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування в умовах надзвичайних викликів. У довоєнний період митна система України зазнала суттєвих трансформацій, спрямованих на гармонізацію із стандартами ЄС та спрощення процедур міжнародної торгівлі. Водночас воєнні події, розпочаті у 2022 році, радикально змінили умови функціонування митних органів, поставивши перед ними нові виклики, пов'язані з безпекою, релокацією потоків товарів, забезпеченням оборонних потреб і мінімізацією бюрократичних бар'єрів. Наявна система митного адміністрування в Україні демонструє неоднорідність ефективності в умовах мирного та воєнного часу, що вимагає наукового аналізу її стійкості, адаптивності та результативності. Недостатньо дослідженими залишаються питання впливу воєнних чинників на якість митного обслуговування, цифровізацію процесів та організацію логістичних ланцюгів у кризових умовах. У роботі застосовано системно-структурний підхід для визначення основних

елементів митного обслуговування та їх взаємозв'язків; порівняльний метод – для аналізу показників ефективності у різні періоди.

Встановлено, що у довоєнний період митна система України розвивалася в напрямі гармонізації із стандартами ЄС та спрощення процедур міжнародної торгівлі. Воєнні події 2022 року зумовили радикальну адаптацію митних органів до нових умов, зокрема запровадження електронного декларування, спрощених процедур для гуманітарних і оборонних вантажів, розширення цифрової взаємодії з митними адміністраціями країн ЄС. Водночас зберігаються проблеми нерівномірної пропускної спроможності пунктів контролю, недостатньої прозорості процесів та потреби у подальшій цифровізації митного адміністрування.

Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості використання висновків дослідження для вдосконалення нормативно-правових механізмів митного регулювання, оптимізації процедур контролю та розвитку цифрових інструментів взаємодії між державними органами і бізнесом. Запропоновані рекомендації можуть бути використані у діяльності Державної митної служби України та при розробленні стратегій післявоєнного відновлення зовнішньоекономічної інфраструктури.

Ключові слова: зовнішня торгівля; митне регулювання; брокер, митне посередництво, NCTS, цифровізація митниці, управління ризиками.

Analysis and Evaluation of the Customs Service System of Trade in the Pre-War and Wartime Periods

Andrii Dziubynskyi,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Department of Commodity Science and Expertise in Customs Affairs, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5156-9852>

Olena Pakholiuk,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Commodity Science and Expertise in Customs Affairs, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5156-9852>

Oleh Bezpiatko,

Postgraduate Student of the Department of Commodity Science and Expertise in Customs Affairs, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0005-5139-6775>

Tetiana Andriievych,

Assistant of the Department of Commodity Science and Expertise in Customs Affairs, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0008-0598-4172>

Mariia Melnikova,

Assistant of the Department of Commodity Science and Expertise in Customs Affairs, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0002-9269-9834>

Abstract. *The customs service system is a key element of the institutional environment that determines the efficiency of a country's foreign economic activity, the level of its integration into the global economy, and its ability to ensure stable budget revenues. The purpose of this study is to conduct a comprehensive analysis and assessment of Ukraine's customs service system in foreign trade during the pre-war and wartime periods, to identify the patterns of its transformation, and to formulate proposals for improving its effectiveness under extraordinary challenges.*

In the pre-war period, Ukraine's customs system underwent significant transformations aimed at harmonization with EU standards and simplification of international trade procedures. However, the military events that began in 2022 radically changed the operating conditions of customs authorities, presenting new challenges related to security, the relocation of trade flows, the fulfillment of defense needs, and the minimization of bureaucratic barriers. The existing customs administration system in Ukraine demonstrates heterogeneous efficiency in peacetime and wartime, which requires a scientific analysis of its resilience, adaptability, and performance.

Insufficiently studied remain the issues of the impact of wartime factors on the quality of customs services, the digitalization of processes, and the organization of logistics chains under crisis conditions. The study applies a system-structural approach to identify the main elements of customs service and their interrelations, as well as a comparative method to analyze performance indicators during different periods.

It has been established that in the pre-war period, Ukraine's customs system developed toward harmonization with EU standards and simplification of international trade procedures. The military events of 2022 led to a radical adaptation of customs authorities to new conditions, including the introduction of electronic declaration, simplified procedures for humanitarian and defense goods, and enhanced digital interaction with the customs administrations of EU countries. At the same time, problems persist, such as uneven throughput capacity of checkpoints, insufficient transparency of processes, and the need for further digitalization of customs administration.

The practical value of the results obtained lies in the possibility of using the conclusions of the study to improve the regulatory and legal mechanisms of customs regulation, optimize control procedures and develop digital tools for interaction between state bodies and business. The proposed recommendations can be used in

the activities of the State Customs Service of Ukraine and in the development of strategies for the post-war restoration of foreign economic infrastructure.

Keywords: *foreign trade; customs regulation; broker; customs intermediation, NCTS, customs digitalization, risk management.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної турбулентності система митного обслуговування торгівлі набуває особливого значення як інструмент забезпечення економічної безпеки, стійкості логістичних ланцюгів та інтеграції держави у світовий економічний простір. Для України, яка до 2022 року послідовно рухалася шляхом євроінтеграції, гармонізації митних процедур зі стандартами ЄС та Світової митної організації, митна система виконувала класичні функції фіскального регулятора, торговельного посередника та інституції, відповідальної за контроль за дотриманням митного та податкового законодавства. У довоєнний період ключовими орієнтирами виступали спрощення процедур, цифровізація, зменшення корупційних ризиків та підвищення привабливості України як транзитної держави. Повномасштабна війна кардинально змінила контекст функціонування митної системи. Частина митної інфраструктури опинилася на окупованих чи прифронтових територіях, традиційні логістичні маршрути через морські порти та окремі сухопутні переходи були заблоковані або суттєво обмежені, а на перший план вийшли завдання оперативного пропуску гуманітарних вантажів, військової та критично важливої продукції, релокації виробництва і товарних потоків. Така трансформація контексту висуває нові вимоги до гнучкості, адаптивності та антикризової спроможності митної системи. Недостатньо дослідженими є питання впливу воєнних ризиків на час митного оформлення, структуру та динаміку митних надходжень, трансформацію зовнішньоторговельних потоків, а також на якість сервісу для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Потребує глибшого аналізу й те, наскільки

запроваджені під час війни спрощення процедур (наприклад, для гуманітарних вантажів, товарів оборонного призначення, критичного імпорту) можуть бути інституціоналізовані або трансформовані у поствоєнній моделі митного адміністрування. На цьому фоні особливої ваги набуває аналіз не лише фіскальних результатів (обсяг митних платежів), а й операційних показників – середнього часу оформлення, кількості перевірок, частоти зупинок вантажів, рівня скарг з боку бізнесу. У науковій літературі та практиці державного управління сформувались окремі підходи до оцінки ефективності митних органів, однак більшість із них розроблялась у стабільних або відносно стабільних умовах, без урахування екстремального впливу воєнних дій. Бракує комплексних моделей, що одночасно враховують фіскальні, сервісні, безпекові та інтеграційні аспекти діяльності митниці. Так само недостатньо опрацьованими є питання балансування між прискоренням процедур та мінімізацією ризиків контрабанди, ухилення від оподаткування чи постачання небезпечних товарів в умовах війни.

Наукова новизна полягає у формуванні комплексного підходу до оцінювання ефективності системи митного обслуговування України у довоєнний і воєнний періоди, який вперше поєднує фіскальні, операційні, сервісні, безпекові та інтеграційні показники. Запропоновано авторську модель аналізу адаптивності митної системи до екстремальних умов воєнного часу та обґрунтовано можливості інституціоналізації воєнних спрощень у поствоєнній архітектурі митного адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку системи митного обслуговування, її впливу на зовнішньоекономічну діяльність держави та процеси інтеграції до європейського економічного простору є предметом уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Огляд літератури за останні п'ять років свідчить про активізацію досліджень, спрямованих на

осмислення нових викликів митного регулювання, цифровізації процедур і правового наближення до стандартів ЄС.

Гончаренко І., Дудченко Н. та Жук В. досліджують особливості непрямого оподаткування в країнах ЄС, звертаючи увагу на важливість гармонізації податково-митних підходів для інтеграції України до європейського ринку. Автори підкреслюють, що ефективність митної системи безпосередньо пов'язана з прозорістю фіскальних процедур і рівнем цифровізації контролю [1]. Голинський Ю. та Муляр В. (2023) аналізують вплив митної політики на менеджмент зовнішньоекономічної діяльності, відзначаючи, що митна служба є стратегічним чинником формування конкурентоспроможності підприємств у міжнародній торгівлі [2]. Дрозд О. у своїй праці присвячує увагу питанням адаптації митного режиму транзиту до європейського регулювання, розглядаючи процес імплементації системи NCTS як ключового етапу зближення України з ЄС [3]. Скибінський О. та Сивохіп П. аналізують загальні особливості митного регулювання в Україні, підкреслюючи суперечність між спрощенням процедур і необхідністю забезпечення митної безпеки. Вони зазначають, що воєнні події загострили дисбаланс між швидкістю оформлення вантажів і рівнем контролю [4]. Захожай К., Рудик Н. та Сивульська Н. досліджують трансформацію митного регулювання у довоєнний та воєнний періоди, звертаючи увагу на зміну логістичних маршрутів, збільшення навантаження на західні пункти пропуску та потребу у цифрових рішеннях для підтримки безперервності торгівлі [5]. Shrivastava S. розглядає сучасні тенденції управління ланцюгами постачання у B2B-секторі, відзначаючи важливість гнучких митних механізмів та інформаційної інтеграції для забезпечення стійкості бізнесу під час глобальних криз [6]. Ільченко О. аналізує правові аспекти запровадження «митного безвізу» для України, розкриваючи його значення для взаємодії з ЄС у рамках спільної транзитної системи [7]. Носальська І. та Тасліцький Г. у

своїх публікаціях розглядають політичні та правові наслідки цього процесу, звертаючи увагу на адміністративні бар'єри, що залишаються у національній митній практиці [8-9]. Safaggi F. у статті про еволюцію взаємозв'язку між звичаєм і правом у транснаціональних комерційних контрактах пропонує коеволюційну модель правового регулювання міжнародних торговельних відносин, що може бути адаптована до аналізу митних процедур у транскордонному контексті [10].

Узагальнення результатів вітчизняних і зарубіжних досліджень засвідчує значний науковий інтерес до проблем гармонізації митного законодавства зі стандартами ЄС, розвитку цифрових інструментів митного контролю та підвищення прозорості фіскальних процедур. Проте наявні публікації зосереджуються переважно на окремих елементах митного регулювання та не охоплюють комплексного аналізу функціонування митної системи в умовах різкої зміни безпекового, логістичного та інституційного середовища.

Незаповненою залишається дослідницька ніша, пов'язана з оцінкою ефективності митного обслуговування саме в умовах воєнного стану: впливом воєнних ризиків на швидкість і якість митних процедур, зміною структури зовнішньоторговельних потоків, операційними параметрами роботи митниці та адаптивністю цифрових рішень у кризових умовах. Недостатньо розкритою є й роль митних брокерів та посередників у забезпеченні безперервності зовнішньоекономічної діяльності під час війни. Таким чином, потребує поглибленого наукового аналізу питання комплексної стійкості митної системи України до екстремальних викликів та можливості інституціоналізації воєнних спрощень у майбутній поствоєнній моделі митного адміністрування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні глобальні тренди у митній справі – повна цифровізація процедур, застосування

ризик-орієнтованих систем митного контролю, інтеграція в єдині європейські митні та транзитні простори, посилення ролі митниці у забезпеченні стійкості ланцюгів постачання – накладаються на українські реалії війни. Для України додатковим виміром є отримання статусу кандидата в члени ЄС, що актуалізує необхідність прискореної імплементації митного законодавства ЄС, участі у спільних митних ініціативах та приєднання до загальноєвропейських інформаційних платформ. У таких умовах ключовим стає питання: чи здатна система митного обслуговування одночасно відповідати вимогам воєнного часу та довгостроковим критеріям євроінтеграції. Статистичні дані свідчать про суттєві структурні зрушення. До початку повномасштабної агресії обсяг зовнішньоторговельного обороту України демонстрував тенденцію до зростання, а митні надходження були одним із найвагоміших джерел формування дохідної частини бюджету. Після 2022 року відбулося різке скорочення експорту й імпорту окремих товарних груп, зміна географії торговельних партнерів, переорієнтація значної частини потоків на сухопутні кордони з країнами ЄС, що істотно ускладнило навантаження на окремі митні переходи та виявило «вузькі місця» в інфраструктурі й організації роботи митних органів.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених питанням митного регулювання та розвитку системи митного обслуговування в Україні, низка аспектів залишається недостатньо вивченою. Зокрема, обмежено досліджено вплив воєнних чинників на функціональну стійкість митних органів, ефективність організації митних процедур у кризових умовах та трансформацію логістичних ланцюгів у період активних бойових дій. Недостатньо розкритим є питання адаптації інституту митних брокерів до умов воєнного часу, їхньої ролі у забезпеченні безперервності зовнішньоекономічних операцій та формуванні партнерської взаємодії між державою і бізнесом.

Актуальним залишається наукове обґрунтування підходів до оцінки ефективності митного обслуговування в умовах невизначеності, зокрема через відсутність єдиної системи індикаторів, що враховують вплив безпекових, інституційних та цифрових факторів. Потребує подальшого розвитку методологія інтеграції цифрових рішень (електронного декларування, «єдиного вікна», NCTS) у систему моніторингу митних процесів для забезпечення прозорості та прогнозованості регуляторних рішень.

Авторський внесок полягає у поглибленні теоретичних засад аналізу митного обслуговування в умовах війни, розробленні комплексного підходу до оцінювання його адаптивності та стійкості, а також у формуванні пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правових і цифрових механізмів функціонування митної системи України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою статті є комплексне дослідження системи митного обслуговування зовнішньої торгівлі України у довоєнний та воєнний періоди з позицій її ефективності, стійкості та адаптивності до кризових умов.

Основними завданнями дослідження є:

1. Проаналізувати економічні, організаційні та правові особливості функціонування митної системи у довоєнний (2016–2021 рр.) та воєнний (2022–2024 рр.) періоди.
2. Оцінити вплив воєнних чинників на організацію митного контролю, логістику товарних потоків та діяльність митних брокерів і посередників.
3. Визначити основні тенденції цифровізації митного адміністрування та оцінити ефективність запроваджених інновацій (електронне декларування, «єдине вікно», система NCTS).
4. Виявити ключові проблеми та ризики функціонування митної системи у кризових умовах.

Реалізація зазначених цілей дозволить поглибити наукове розуміння адаптивних механізмів митної системи України в умовах війни, сприятиме удосконаленню теоретико-методологічних засад її оцінювання та забезпечить формування науково обґрунтованих рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності держави у сфері міжнародної торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система митного обслуговування є важливою складовою економічної інфраструктури держави, що забезпечує баланс між фіскальними інтересами, безпекою національної економіки та сприянням розвитку міжнародної торгівлі. У науковій літературі митне обслуговування розглядається як комплекс організаційних, правових, технологічних та інформаційних процедур, спрямованих на забезпечення ефективного переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. У сучасних умовах його ефективність визначається не лише швидкістю та зручністю процедур, але й рівнем автоматизації, цифровізації та прозорості взаємодії між бізнесом і митними органами (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії ефективності системи митного обслуговування

Група критеріїв	Зміст показників	Потенційне джерело оцінки
Фіскальні	Обсяг митних надходжень, частка у доходах бюджету, стабільність динаміки	Звітність Держмитслужби, Мінфін
Процесні	Середній час митного оформлення, кількість документів, автоматизація процесів	Звіти митниць, дані WCO, Doing Business
Організаційні	Структура митних органів, кадрова забезпеченість, ефективність управління ризиками	Внутрішня статистика ДМСУ
Сервісні	Рівень задоволеності суб'єктів ЗЕД, кількість скарг, прозорість процедур	Опитування бізнесу, експертні оцінки
Безпекові	Кількість виявлених порушень, ризики контрабанди, надійність контролю	Звіти правоохоронних органів

Інтеграційні	Рівень гармонізації з митним законодавством ЄС, участь у спільних платформах	Документи ЄС, міжнародні звіти
---------------------	--	--------------------------------

Джерело: власна розробка авторів

Теоретико-методологічною основою аналізу митного обслуговування виступають системний, функціональний, процесний і порівняльний підходи. Системний підхід дозволяє розглядати митну службу як комплексну систему з багаторівневою структурою – від центрального апарату до регіональних підрозділів і пунктів пропуску, які взаємодіють між собою в рамках єдиної нормативно-правової та інформаційної бази. Функціональний підхід акцентує увагу на ролі митниці як інституції, що одночасно виконує фіскальні, регуляторні, сервісні та безпекові функції. Процесний підхід дозволяє аналізувати митне обслуговування як послідовність взаємопов'язаних етапів – декларування, контролю, оформлення, випуску, що підлягають кількісній і якісній оцінці. Важливою складовою методології аналізу є уточнення понятійного апарату. Під системою митного обслуговування розуміється сукупність інституцій, процедур і технологій, що забезпечують правомірне, безпечне та ефективне переміщення товарів через митний кордон [11].

Ефективність митного обслуговування – це здатність системи забезпечувати досягнення визначених цілей із мінімальними часовими, фінансовими та адміністративними витратами при одночасному дотриманні норм законодавства та міжнародних стандартів. Отже, критерії ефективності повинні відображати як внутрішні (організаційні, процесні), так і зовнішні (економічні, соціальні, інтеграційні) результати діяльності. З позиції міжнародної практики (ВОО, Світовий банк, ЄС) до ключових критеріїв оцінки ефективності митного адміністрування належать: час митного оформлення, вартість процедур, рівень автоматизації, ступінь корупційних ризиків, обсяг митних надходжень до бюджету, якість сервісу для бізнесу, а також рівень інтеграції до міжнародних інформаційних систем. В

українському контексті особливого значення набувають також показники прозорості, публічної підзвітності, стабільності законодавства та кадрової професійності працівників митниці [12].

Алгоритм аналізу системи митного обслуговування передбачає послідовне проходження кількох етапів:

1. ідентифікація структурних елементів системи (організаційних, правових, технологічних);
2. збір і систематизація статистичних даних (митні платежі, обсяг торгівлі, час оформлення, кількість перевірок тощо);
3. оцінювання за визначеними критеріями ефективності; порівняння результатів у динаміці (довоєнний та воєнний періоди);
4. формулювання висновків і рекомендацій щодо підвищення ефективності.

Такий алгоритм дозволяє не лише здійснити описову характеристику поточного стану, а й виявити глибинні тенденції розвитку митної системи, її адаптивність до кризових умов та потенціал для модернізації.

У період 2016–2021 рр. система митного обслуговування в Україні перебувала у стані глибокої трансформації, зумовленої одночасно внутрішніми реформами та зовнішніми зобов'язаннями в межах Угоди про асоціацію з ЄС. Після кризових явищ 2014–2015 рр. урядом було проголошено курс на європеїзацію митної політики, боротьбу з корупцією, зменшення адміністративного тиску на бізнес та гармонізацію процедур зі стандартами ЄС і Світової митної організації. У цей час митниця розглядалася не лише як фіскальний орган, але й як інституція, від ефективності якої залежить інвестиційна привабливість країни, її транзитний потенціал і позиції у міжнародних рейтингах, зокрема в компонентах, пов'язаних із зовнішньою торгівлею [13].

Динаміка зовнішньої торгівлі та митних надходжень у довоєнний період загалом демонструвала тенденцію до відновлення і зростання (за винятком провалу 2020 р., пов'язаного з пандемією COVID-19), що призвело до посилення навантаження на митні органи. Розширювалася географія торгівлі з країнами ЄС, які поступово ставали ключовими торговельними партнерами України, збільшувався обсяг імпорту промислової продукції, обладнання, споживчих товарів, а також експорту аграрної й металургійної продукції, що вимагало від митної системи переходу від суто контрольної логіки до сервісно-орієнтованої моделі, в якій важливим показником ставав не лише обсяг зібраних платежів, а й швидкість та передбачуваність процедур для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Серед ключових здобутків цього періоду варто відзначити активну цифровізацію митних процедур та наближення до європейських стандартів «єдиного вікна» і електронного декларування. Було розширено практику застосування електронних митних декларацій, удосконалено інформаційні системи, запроваджено ряд сервісів для онлайн-взаємодії бізнесу з митними органами, розвивались системи управління ризиками, що дозволяло переходити від тотальних перевірок до вибіркового контролю. Окремі кроки були зроблені в напрямі приєднання до європейських транзитних механізмів і гармонізації класифікаційних та процедурних підходів із правом ЄС, що підвищувало сумісність української митної системи з європейською [14]. Водночас, попри прогрес, довоєнний період характеризувався низкою хронічних проблем. Серед них – нестабільність організаційної структури митних органів, часті кадрові ротації, недостатній рівень оплати праці та професійної підготовки працівників, що негативно впливало на інституційну пам'ять і спроможність до послідовної реалізації реформ. Зберігалися корупційні ризики, непрозорість окремих процедур, різна практика застосування митних норм у регіонах, що зумовлювало нерівномірність умов для бізнесу та створювало ґрунт для

зловживань. Крім того, законодавча база часто змінювалася фрагментарно й реактивно, без достатнього системного узгодження з комплексом вимог митного права ЄС.

У контексті адаптації до європейських стандартів особливо відчутними були розриви між формальним наближенням норм і фактичною практикою їх застосування. Хоча Україна декларувала гармонізацію законодавства з Митним кодексом ЄС, низка ключових елементів – таких як повна інтеграція в загальноєвропейські інформаційні системи, широке застосування інституту уповноваженого економічного оператора, стабільна практика ризик-орієнтованого контролю – реалізовувалися повільно або частково. Для бізнесу це означало, що задекларовані спрощення не завжди трансформувалися в реальне зменшення часу й витрат при перетині кордону, а рівень прогнозованості регуляторного середовища залишався недостатнім. Узагальнюючи, стан і динаміка розвитку митного обслуговування України у 2016–2021 рр. можуть бути охарактеризовані як суперечливий процес поступового наближення до європейських стандартів на тлі незавершених інституційних реформ. З одного боку, спостерігався прогрес у цифровізації, структурному зближенні з митною системою ЄС, впровадженні сучасних підходів до управління ризиками та сервісній орієнтації щодо бізнесу. З іншого боку, невирішеними залишалися проблеми корупційних практик, організаційної нестабільності, повільної імплементації інститутів і процедур, притаманних розвиненим митним адміністраціям ЄС. Саме ці нерозв'язані протиріччя стали важливим фоном, на якому митна система була змушена адаптуватися до безпрецедентних викликів воєнного періоду. Повномасштабна війна, розпочата у лютому 2022 року, радикально змінила умови функціонування митної системи України. З перших днів бойових дій значна частина митної інфраструктури – морські порти, митні пости у південних та східних регіонах – опинилася у зоні бойових дій або була

заблокована, що спричинило миттєву переорієнтацію торговельних потоків на сухопутні переходи з країнами Європейського Союзу (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

Митна система опинилася перед необхідністю забезпечити одночасно безперервність критичного імпорту, оперативне оформлення гуманітарних і військових вантажів та збереження фіскальної функції в умовах глибокого скорочення економічної активності (табл. 2)

Таблиця 2

**Вплив воєнних чинників на функціонування митної системи
України у 2022–2024 рр.**

Напрямок впливу	Ключові зміни та результати	Оцінка наслідків
Торгівля та логістика	Блокування морських портів, зміщення потоків на західні кордони, поява «зернового коридору»	Скорочення обороту на 30–35 %, перевантаження наземних пунктів пропуску
Митне адміністрування	Тимчасове скасування окремих митних платежів, пільговий імпорт критичних товарів	Зменшення доходів бюджету, але забезпечення оборонних і гуманітарних потреб
Організація процедур	Впровадження спрощених режимів, пріоритетність для гуманітарних і військових вантажів	Прискорення оформлення критичних товарів, але затримки в комерційному секторі
Цифровізація та ІТ	Активізація використання електронного декларування, інтеграція з системою NCTS	Підвищення прозорості та контрольованості процесів
Фіскальні результати	Зниження митних надходжень у 2022 р., поступове відновлення у 2023–2024 рр.	Часткове стабілізування системи, збереження фіскальної функції
Міжнародна співпраця	Поглиблення взаємодії з митницями країн ЄС, участь у спільних проєктах	Зростання рівня довіри та інтеграції у європейський митний простір

Джерело: власна розробка авторів

Воєнні чинники істотно вплинули на обсяги торгівлі. За даними Держмитслужби, у 2022 році зовнішньоторговельний оборот скоротився майже на 35 % порівняно з попереднім роком, а митні надходження – на понад 30 %. Експорт морським шляхом практично припинився, що зумовило

зниження валютних надходжень та необхідність створення альтернативних маршрутів, таких як «зерновий коридор» і логістичні хаби на західних кордонах. Водночас зросла частка автомобільного та залізничного транспорту в загальній структурі перевезень, що призвело до збільшення навантаження на прикордонні митниці та суттєвих черг на пунктах пропуску.

В умовах воєнного стану держава була змушена змінити підходи до митного регулювання. Було тимчасово скасовано або спрощено низку митних платежів для критичного імпорту, запроваджено пільгові режими для гуманітарних вантажів, військової техніки, медичних засобів і товарів подвійного призначення, що дозволило прискорити пропуск критичних товарів, але водночас призвело до часткової втрати доходів бюджету. Для збереження контролю за обігом товарів у кризових умовах було посилено координацію між митними, прикордонними, податковими та правоохоронними структурами, а також розширено використання електронного декларування й дистанційного оформлення документів. Особливої ваги набув фактор цифровізації митних процедур.

У 2022–2024 рр. активізувалося впровадження інструментів електронного документообігу, автоматизованого аналізу ризиків, інтеграції з європейською системою NCTS (New Computerized Transit System), що дозволило зберегти керованість митних процесів попри фізичні обмеження та зруйновану інфраструктуру [15]. Позитивною тенденцією стало також зростання рівня прозорості та відкритості митних даних, що сприяло зміцненню довіри бізнесу та партнерів із ЄС. Разом із тим, неповна сумісність інформаційних систем та різна технічна готовність регіональних митниць залишалися стримуючим фактором. Швидкість митного оформлення у воєнний період мала подвійний характер. Для гуманітарних і військових вантажів час оформлення скоротився завдяки спрощеним процедурам і пріоритетності. Натомість для комерційних партій товарів, особливо на

західних переходах, спостерігалися затримки, пов'язані з перевантаженням інфраструктури, обмеженою пропускною спроможністю та вимогами безпеки. Отже, рівень ефективності митного обслуговування став нерівномірним – висока оперативність для стратегічних вантажів поєднувалася зі зростанням часу оформлення для загального імпорту та експорту. Фіскальні результати митниці у воєнний період залишалися нестабільними, але поступово демонстрували ознаки відновлення.

Швидкість митного оформлення у воєнний період мала подвійний характер. Для гуманітарних і військових вантажів час оформлення скоротився завдяки спрощеним процедурам і пріоритетності. Натомість для комерційних партій товарів, особливо на західних переходах, спостерігалися затримки, пов'язані з перевантаженням інфраструктури, обмеженою пропускною спроможністю та посиленими вимогами безпеки. Отже, рівень ефективності митного обслуговування став нерівномірним – висока оперативність для стратегічних вантажів поєднувалася зі зростанням часу оформлення для загального імпорту та експорту. Фіскальні результати митниці у воєнний період залишалися нестабільними, але поступово демонстрували ознаки відновлення.

За таких умов особливого значення набуває роль митних брокерів, оскільки саме вони стали посередниками, які компенсували нерівномірність роботи митних органів та забезпечили адаптацію бізнесу до нових регуляторних і логістичних реалій. Їхня функціональна трансформація стала одним із ключових чинників підтримання безперервності зовнішньоекономічних операцій у кризовий період.

У довоєнний період митні брокери виконували переважно техніко-адміністративні функції, забезпечуючи правильність декларування, мінімізацію помилок та прискорення процедур митного оформлення. Вони виступали ключовими посередниками між бізнесом і державою, сприяючи

зниженню транзакційних витрат, інтеграції підприємств у цифрові сервіси митниці та дотриманню регуляторних вимог. Однак початок повномасштабної війни суттєво трансформував інституційну роль митних брокерів, перетворивши їх із технічних виконавців на важливий елемент критичної інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності.

Воєнний час також прискорив цифрову трансформацію митного адміністрування, що вимагало від брокерів оперативного опанування нових електронних інструментів - спрощеного електронного декларування, оновлених модулів системи «єдиного вікна», розширеної функціональності NCTS. У результаті вони стали фактичними провайдерами цифрової взаємодії між бізнесом та митними органами, компенсуючи обмежені можливості багатьох підприємств швидко впроваджувати нові технології.

Крім того, брокери відіграли важливу роль у зменшенні кількості помилок у критичних поставках, виконуючи функцію додаткового фільтру ризиків. В умовах, коли затримка вантажів могла мати суттєві негативні наслідки, їхня експертиза забезпечувала безперебійний рух товарів і мінімізувала ймовірність непередбачених зупинок. Значно розширилась і їхня консультативна функція, оскільки бізнес потребував постійної інформації щодо змін у митних правилах країн-сусідів, особливостей транзиту, запровадження «митного безвізу» та використання спільних інформаційних платформ.

У період війни митні брокери трансформувалися з технічних виконавців у стратегічних партнерів держави та бізнесу. Вони забезпечили стійкість логістичних ланцюгів, прискорення критичних поставок, адаптацію суб'єктів ЗЕД до нових вимог і посилили антикризову спроможність митної системи. Їхня роль у підтримці зовнішньої торгівлі в умовах війни доводить необхідність подальшого інституційного розвитку професії, удосконалення

нормативної бази та інтеграції брокерських структур у процеси поствоєнного відновлення та євроінтеграції.

Вже у 2023 році надходження з митних платежів зросли приблизно на 20 % порівняно з 2022 р., що свідчить про часткове пристосування економіки й самої митної системи до нових умов. Ключовим викликом залишається поєднання антикризового спрощення процедур із забезпеченням належного рівня контролю, протидією контрабанді та відновленням системності адміністрування у поствоєнний період. У поствоєнний період система митного обслуговування України має стати одним із ключових інструментів економічного відновлення, інтеграції до європейського ринку та забезпечення фінансової стабільності держави.

Враховуючи масштаб руйнувань, структурні зміни у зовнішній торгівлі та необхідність швидкої адаптації до стандартів ЄС, практичні рекомендації щодо її вдосконалення повинні ґрунтуватися на принципах цифровізації, прозорості, безпеки та інтеграції. Центральним завданням є побудова ефективної, відкритої та сервісно орієнтованої митниці, яка здатна забезпечити баланс між фіскальними цілями та сприянням міжнародній торгівлі. Першочерговим напрямом реформування має стати глибока цифровізація всіх митних процедур. Необхідно завершити повну інтеграцію України до європейської системи спільного транзиту (NCTS), запровадити автоматичне оформлення декларацій за низьким рівнем ризику, створити єдину електронну платформу обміну даними між митницею, податковими, прикордонними та контролюючими органами. Використання штучного інтелекту та аналітики великих даних у системі управління ризиками дозволить суттєво скоротити час митного оформлення, знизити корупційні ризики та забезпечити персоніфікований підхід до суб'єктів ЗЕД. Другим напрямом є посилення прозорості та підзвітності митної системи та передбачає відкритий доступ до ключових статистичних показників роботи

митниць, публікацію інформації про середній час оформлення, обсяги надходжень, кількість перевірок та скарг бізнесу. Необхідно впровадити сучасні механізми громадського контролю, антикорупційні стандарти відповідно до європейських практик, а також забезпечити чітке розмежування функцій сервісного обслуговування і контролю. Прозорість процесів стане важливою умовою підвищення довіри бізнесу й міжнародних партнерів. Третім напрямом має бути підвищення рівня безпеки митного контролю та протидії незаконному переміщенню товарів. У поствоєнних умовах актуальними залишаються ризики контрабанди зброї, наркотиків, підроблених товарів і критичних ресурсів. Для цього варто розвивати технічне оснащення пунктів пропуску (сканери, системи автоматичного розпізнавання), удосконалити систему аналізу ризиків, а також налагодити обмін даними з правоохоронними структурами країн ЄС. Важливим кроком стане підготовка кадрів митних органів за сучасними європейськими програмами та підвищення професійної етики державних службовців. Четвертий напрям полягає у поглибленні інтеграції України до митного простору Європейського Союзу, що включає гармонізацію національного митного законодавства з Митним кодексом ЄС, розширення використання інституту уповноваженого економічного оператора (АЕО), участь у спільних митних та транзитних операціях. Важливо розвивати прикордонну інфраструктуру за моделлю «спільного контролю» з країнами ЄС, що зменшить адміністративне навантаження й скоротить час перетину кордону. Також доцільно розробити спільні цифрові рішення для обміну даними в реальному часі між українськими та європейськими митницями. Нарешті, стратегічним завданням має стати перехід до концепції «розумної митниці» (Smart Customs), яка поєднує технологічні інновації, орієнтацію на потреби бізнесу та високу ступінь інтеграції в міжнародну систему торгівлі, що дозволить митній системі України не лише відновитися після війни, а й стати каталізатором

економічного зростання, забезпечуючи безпечний, ефективний та конкурентоспроможний рух товарів через кордон. У результаті, удосконалена митна система має перетворитися з адміністративного бар'єра на стратегічного партнера економічного розвитку країни та її інтеграції до ЄС.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що система митного обслуговування України є важливою складовою економічної безпеки держави та відіграє визначальну роль у забезпеченні стабільності зовнішньоекономічної діяльності, особливо в умовах воєнних викликів. У довоєнний період (2016–2021 рр.) митниця продемонструвала поступ у цифровізації, гармонізації законодавства з ЄС та впровадженні ризик-орієнтованого контролю. Водночас ідентифіковано системні проблеми: кадрову нестабільність, фрагментарність нормативних змін, недостатню автоматизацію, збереження корупційних ризиків та нерівномірний технічний стан пунктів пропуску. Воєнний період загострив наявні дисбаланси, але продемонстрував здатність митної системи до швидкої адаптації та підтримання критичних логістичних процесів. Постає необхідність модернізації митної інфраструктури, удосконалення системи управління ризиками та поглиблення фахової підготовки персоналу. Інтеграція до митного простору ЄС має стати стратегічним орієнтиром поствоєнного розвитку митної системи України. Подальший розвиток повинен ґрунтуватися на концепції «розумної митниці», що поєднує цифрові технології, сервісну орієнтацію та високий рівень безпеки.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні впливу воєнних ризиків на функціонування митних органів, зокрема аналізі змін у структурі зовнішньоторговельних потоків, часових показниках митного оформлення та ефективності ризик-орієнтованих систем контролю.

Список використаних джерел

1. Гончаренко І., Дудченко Н., Жук В. Особливості непрямого оподаткування в країнах ЄС. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 3 (50). С. 42–51. DOI: 10.55643/fcaptp.3.50.2023.4018 (дата звернення: 10.10.2025)
2. Голинський Ю. О., Муляр В. В. Митна політика та її вплив на менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. *Молодий вчений*. 2023. № 10 (62). С. 745–748.
3. Дрозд О. Ю. Митний режим транзиту: адаптація до європейського митного регулювання. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.30> (дата звернення: 12.10.2025)
4. Скибінський О., Сивохіп П. Особливості митного регулювання в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-108> (дата звернення: 10.10.2025)
5. Захожай К. В., Рудик Н. В., Сивульська Н. М. Митне регулювання в Україні у довоєнний та воєнний періоди. *Проблеми економіки*. 2024. № 1 (59). С. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-1-112-12> (дата звернення: 12.10.2025)
6. Shrivastava S. Recent trends in supply chain management of business-to-business firms: a review and future research directions. *Journal of Business & Industrial Marketing*. 2023. Vol. 38 No. 12. P. 2673–2693. DOI: <https://doi.org/10.1108/JBIM-02-2023-0122> (дата звернення: 14.10.2025)
7. Ільченко О. Митний безвіз для України: правові аспекти. *Публічне право*. 2022. Т. 4, № 48. С. 60–64. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/48/5.pdf> (дата звернення: 14.10.2025)
8. Носальська І. "Маленький вступ" до ЄС. Україна запроваджує митний безвіз. 2022. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4512273->

malenkyi-vstup-do-yes-ukrainazaprovadzhuie-mytnyi-bezviz (дата звернення: 12.10.2025)

9. Тасліцький Г. Митний безвіз: про що насправді йдеться. Юридична газета. *Всеукраїнське професійне юридичне видання*. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/mitniybezviz-pro-shcho-naspravdi-ydetsya.html> (дата звернення: 10.10.2025)

10. . Cafaggi F. Custom and Law in Transnational Commercial Contracts: A Coevolutionary Perspective [Costumbre y derecho en los contratos mercantiles transnacionales: una perspectiva coevolutiva]. *Revista de Derecho Privado*. 2023. № 45. P. 209–240. DOI: 10.18601/01234366.45.08

11. Економічна правда. Прихований імпорт на мільярди доларів. На що Україна витрачає валюту? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/08/24/703532/> (дата звернення: 10.10.2025)

12. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2025)

13. Накліцький Д. Митне оформлення товарів на період воєнного стану: ключові новації для бізнесу. *Митниця і ЗЕД*. 2022. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitne-oformlennyatovarv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchov-novats-dlya-bznesu (дата звернення: 12.10.2025)

14. Сідляр В. В., Валігура В. А. Проблеми адміністрування митних платежів через призму фіскальних загроз. *Ефективна економіка*. 2021. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/102.pdf (дата звернення: 12.10.2025)

15. Drinkwater S., Robinson C. The impact of customs and trade regulations on the operations of African firms. *Journal of Business Research*. 2023. Vol. 165, art. no. 114046